

Sociálně motivované variování výslovnosti cizích slov*

Martin Havlík (Praha)

SOCIALLY MOTIVATED VARIATION IN THE PRONUNCIATION OF LOANWORDS

This paper presents the findings of a study on loanword pronunciation in Czech, focusing in particular on the impact of four primary independent variables (age, sex, education, and region of origin, i.e. Prague / Brno) on loanword pronunciation. The results were obtained from an empirical study undertaken in 2014, in which 300 native speakers of Czech were recorded reading 300 loanwords in short sentences. The social categories of the sample correlate proportionally with those of the inhabitants of both cities, according to the latest census. Age and education were identified as the variables associated with the highest degree of variation in the pronunciation of the loanwords studied. Knowledge of English, now a compulsory school subject in the Czech Republic, has a clear impact on pronunciation; however, the influence of the other factors on variation across social categories was also detected.

KEY WORDS

loanwords, pronunciation, variationist sociolinguistics

KLÍČOVÁ SLOVA

přejatá slova, výslovnost, variační sociolingvistika

1. ÚVOD

Výslovnost cizích slov, včetně vlastních jmen, bývá rozkolísaná, a to zejména u slov nově přejatých. Základní příčina rozkolísanosti neboli variování výslovnosti spočívá v tom, že ve výslovnosti cizích slov se střetávají fonologické systémy dvou či více jazyků. Cizí slova jsou do češtiny výslovnostně adaptována; např. anglické slovo *Windows* se v češtině běžně vyslovuje [ˈvɪndɔʊs] a nikoli [ˈwɪndəʊz]. Výslovnost je obvykle adaptována podle principu fonologické aproximace (srov. Duběda et al., 2014a), to znamená, že se vychází z výslovnosti v původním jazyce. Češtině cizí fonémy jsou ovšem nahrazeny nejbližšími českými (jako ve výše uvedeném případě je obouretné [w] nahrazeno retozubným [v], dvojhlaska [əʊ] dvojhlasťou [ou] a koncové [z] neznelým [s]), je uplatněna česká fonotaktika a přízvuk je v češtině i u cizích slov vázán na první slabiku bez ohledu na to, na jaké slabice byl původně.

Již v tomto mechanismu můžeme sledovat první zdroj možného variování, protože některý původní cizí foném může být nahrazen různými fonémami českými, např. anglický foném /θ/ v anglickém pravopise zachycený kombinací písmen *th* se může v češtině nahradit fonémem /t/, srov. např. výslovnost *thriller* jako [trɪlɪr], *Thatcherová* jako [tɛtʃɪrova:] apod., či fonémem /s/, např. *Smith* vysloveno jako [smɪs] či *Heathrow* jako [hi:rou], nebo dokonce /f/, např. *think tank* vysloveno jako [fɪnk tenk]. Na začátku slova je přitom doporučena výslovnost [t] a uprostřed či na konci slova může výslovnost kolísat mezi [s] a [t] (srov. Palková, 1994, či Kučera — Zeman, 1998).

* Tento příspěvek vznikl s podporou grantového projektu GA ČR č. 13-00372S.

Výslovnost může být adaptována i podle jiných principů (ve výše citovaném textu Dubědy et al., 2014a, bylo stanoveno celkem 8 adaptačních principů), např. výslovnost [fodbal] vychází z původního pravopisu, nikoli z původní výslovnosti.

Zdrojem variování přitom nejsou jen mechanismy adaptování a střet různých jazyků na poli jednoho slova (srov. k tomu Calabrese — Wetzels, 2009, či van Coetsem, 1988), nýbrž i rozdíly mezi mluvčími. Ve výslovnosti cizích slov je totiž mj. reflektováno vzdělání mluvčího, a to nejen jeho znalosti cizích jazyků, ale v daleko větší míře i vzdělání obecně kulturní. Mluvčí často dokáží vyslovit cizí slovo, resp. vlastní jméno nápodobou výslovnosti užívané v médiích či ve společnosti obecně, aniž by nutně museli znát konkrétní cizí jazyk, např. francouzštinu při výslovnosti jmen známých fikčních detektivů Poirota či Maigreta. Výslovnost tedy může variovat nejen v závislosti na vzdělání, ale i na věku a zřejmě i na dalších sociálních proměnných. Variování výslovnosti přitom není jevem, který mluvčí berou v potaz jen jako prostou skutečnost, jíž si sotva povšimnou. Výslovnost cizích slov je naopak často povšimnuta, hodnocena, komentována, vysmívána, případně může být i sankciována (zejména v případě profesionálních mluvčích, srov. Havlík — Jílková — Štěpánová, 2015).

Výslovnost cizích slov tedy přitahuje pozornost uživatelů jazyka, kteří si všimají zejména (údajně) nesprávné výslovnosti, ač není vždy jednoznačné, jak by se dané cizí slovo či jméno mělo vlastně vyslovovat (má se např. výše uvedené jméno Smith vyslovovat [smis], či [smit]?). Klíčové je, že variování výslovnosti může korelovat se sociálními proměnnými a že lze tedy zjišťovat, zda různá výslovnost neodráží i různé sociální rozvrstvení, neboli zda výslovnost cizích slov variuje v závislosti na sociálních proměnných.

V následujícím textu se nejprve krátce zmíním o variační sociolingvistice a uvedu, v čem je výzkum výslovnosti cizích slov vzhledem k ní specifický. Pak stručně představím výzkum výslovnostního úzu cizích slov provedený v roce 2014 (podrobněji viz Duběda et al., 2014b). V ústřední kapitole článku předložím ty výsledky vycházející z tohoto výzkumu, jež ukazují variování výslovnosti některých cizích slov v závislosti na sociálních proměnných. Komplexní výsledky výzkumu, včetně grafů zobrazujících rozložení výslovnostních variant podle sledovaných kategorií, jsou zveřejněny na internetové adrese: <http://dvucs.ff.cuni.cz>.

2. VARIÁČNÍ SOCIOLINGVISTIKA

Výzkum variování lingvistických proměnných v závislosti na proměnných sociálních je předmětem variační sociolingvistiky, jež je někdy chápána jako sociolingvistika vůbec (srov. např. Nekvapil, 2012). Ústředním motivem pro vznik a vývoj variační sociolingvistiky byla snaha vědecky uchopit a popsat změny v jazyce, jazykový vývoj (srov. Tagliamonte, 2006). Podle Sali Tagliamonteové (2006, s. 5n.) závisí variační sociolingvistika na třech faktech o jazyce: 1. *uspořádaná heterogenost* — jazyky variují v tom smyslu, že mluvčí mají možnost různým způsobem říci prakticky totéž, toto variování však není zcela neuspořádané a lze v něm nacházet jisté vzorce; 2. *jazyková změna* — jazyky se v průběhu let neustále mění; 3. *sociální identita* — mluvčí si v komunikaci nejen předávají informace, případně provádějí nějaké jednání, ale zároveň

i formou svých výpovědí či replik vypovídají o sobě, o svém věku, pohlaví, vzdělání, příslušnosti k určité třídě, komunitě apod.

Historicky jsou základy variační sociolingvistiky spojovány především s pracemi Williama Labova, který své výzkumy začal provádět na konci 60. let 20. století. Prvním jeho významným výzkumem byl výzkum provedený na ostrově Martha's Vineyard v americkém státě Massachussets (Labov, 1963). Labov zkoumáním výslovnosti místních obyvatel dospěl k poznatku, že převažující centralizovaná výslovnost jádra dvojhlásek *ai* a *au* v jejich projevech je v zásadě neuvědomělým příznakem příslušnosti k obyvatelům ostrova v kontrastu k mluvě turistů, kteří ostrov zaplavují v letních měsících. Dalšími výzkumy W. Labova, dnes již klasickými, byly výzkumy realizované ve městě New York. Cenným poznatkem bylo, že prestižnější formy nejčastěji vyslovují příslušníci nižší střední třídy usilující postoupit na sociálním žebříčku o příčku výše, nikoli mluvčí pocházejících z vyšších tříd. Labov svými výzkumy v New Yorku přesvědčivě prokázal, že na první pohled nesystematické variování výslovnosti vykazuje určitý řád, korelují-li se výslovnostní podoby se sociální třídou, z nichž zkoumaní mluvčí pocházejí, a stylem promluv (viz Labov, 1966).

Od těchto průkopnických prací se variační sociolingvistika mohutně rozvíjela výzkumy v dalších městech Spojených států amerických, Kanady, Spojeného království a postupně i v dalších zemích (srov. např. 37 výzkumů, které Labov uvádí v závěrečné, nově napsané kapitole 1966–2006 rozšířeného vydání své klasické práce — Labov, 2006) a zároveň cizelováním svých metod (srov. např. Tagliamonte, 2006 a 2012, či český překlad příručky Milroyové a Gordona, 2012).

3. VARIOVÁNÍ VÝSLOVNOSTI CIZÍCH SLOV A VARIAČNÍ SOCIOLINGVISTIKA

V případě výpůjček se na poli jednoho slova střetávají jazykové systémy dvou, případně i více jazyků, přičemž s touto skutečností se nějak musejí vypořádat i monolingvní mluvčí, případně mluvčí, kteří neznají původní jazyk výpůjčky (variační sociolingvistika je přitom od počátku zaměřena na výzkum variování uvnitř jednoho jazyka, srov. Nekvapil, 2012, s. 229). Tato skutečnost vede k tomu, že výslovnost výpůjček kolísá v mnohem větší míře než domácí ustálená slovní zásoba. Větší míra kolísání výslovnosti cizích slov má pro zkoumání tohoto variování v závislosti na sociálních proměnných dva závažné důsledky: 1. počet lingvistických proměnných, které varíují, je značný, a proto 2. konkrétní výslovnost cizích slov nelze v mnoha případech jednoznačně spojit s nějakou jazykovou komunitou, z níž daná mluvčí pochází.

Vezmeme si za příklad českou výslovnost běžně užívaného a známého amerického jména *Washington*. V tomto jméně jsou tři proměnné, které v české výslovnosti běžně varíují: 1. počáteční *w*, které může být vysloveno jako české retozubné [v], nebo mluvčí mohou napodobit původní obouretné [w], 2. výslovnost samohlásky *a* kolísá mezi [a] a [o], 3. z poslední slabiky buď bývá samohláska [o] vypuštěna, nebo je naopak vyslovena. Jen kolísání těchto proměnných nám dává osm možných výslovnostních variant: [wafɪŋktŋ], [wofɪŋktŋ], [wofɪŋkton], [wafɪŋkton], [wofɪŋkton], [wafɪŋkton], [wofɪŋktŋ], [wafɪŋktŋ]. Možných variant může být pochopitelně ještě více; v našem výzkumu úzu výslovnosti cizích slov (viz níže) jsme zaznamenali 23 výslov-

nostních variant tohoto jména (všechny varianty jsou samozřejmě uvedeny ve výše zmíněné internetové databázi).

Zdá se být tedy smysluplné zjišťovat variování jednotlivých fonetických jevů, nikoli variování výslovnosti jednotlivých slov. Problémem je ovšem to, že výslovnost konkrétních hlásek se může lišit slovo od slova v závislosti na tom, kdy cizí slovo bylo do češtiny adaptováno. Vezměme si např. anglické názvy míčových her: zatímco v češtině máme pravopisně i výslovnostně adaptované varianty *fotbal*, *basketbal* a *volejbal*, u novějších sportů už se někdy uplatňuje původní pravopis a výslovnost vycházející z původní výslovnosti: slovo *baseball* je obvykle psáno s nepočestěným pravopisem a vyslovováno je jen jako [bejzbo:] či [bejzbo:l], takže výslovnost [basebal] či [bazebal] by byla velmi příznaková; ovšem pravopis i výslovnost slova *softbal* kolísá, a to navzdory kodifikovanému počestěnému pravopisu a výslovnosti [sovdbal]. Obdobná situace je s anglickým komponentem *man*: na jedné straně se v češtině vyslovuje např. [barmaŋka], [kameran] či [manžestra:ki], na druhé už máme [paŋmenjku] [spajdŋmena] či [mentřestr:junajtɪt] (*Manchester United*).

Zřejmě jediným schůdným řešením je sledovat variování jednotlivých cizích slov a jmen a v konkrétních slovech pak zjišťovat variování jednotlivých fonetických jevů. Jenže i v případě tohoto postupu se musíme vypořádat s další skutečností, kterou je heterogenost zkoumaného materiálu. Ve vzorku slov, jejichž výslovnost jsme zjišťovali, jsou totiž jak obecná jména (apelativa), tak i vlastní jména (propria) a zkratky. Výslovnost jednotlivých typů slov se může řídit trochu odlišnými principy. Heterogenost je ještě umocněna tím, že se jedná o slova pocházející z různých jazyků. A tak zatímco je smysluplné zjišťovat např. variování [a]/[ɛ] ve slovech anglického původu, v případě galicismů může být dostačujícím zjištěním rozdíl ve variování mezi přibližnou nápodobou původní výslovnosti a výslovností ovlivněnou jiným cizím jazykem, zejména angličtinou. Můžeme např. zjistit, že zatímco starší lidé vyslovují jméno fikční postavy komisaře *Maigreta* jako [mɛgrɛ:] či [mɛgret], mezi mladší generací se začíná objevovat výslovnost [majgret]. Podstatné tedy pro variování výslovnosti tohoto jména v závislosti na sociálních proměnných nebude, zda variuje výslovnost s dlouhým [ɛ] či vyslovení koncového [t], ale zda se mluvčí snaží o výslovnost napodobující výslovnost původní, či zda o původní výslovnosti nemají ani ponětí.

A konečně poslední problém, který cizí slova skýtají pro variační sociolingvistiku, spočívá v tom, že se jedná o okrajovou slovní zásobu. Z tohoto důvodu není prakticky možné získat větší množství týchž cizích slov vyslovených větším množstvím mluvčích ve víceméně přirozených (roz)hovorech, které pro své výzkumy upřednostňují variační sociolingvisté (srov. např. Chromý, 2014). V našem výzkumu výslovnostního úzu cizích slov jsme tedy museli přistoupit k záměrné elicitaci cizích slov, abychom získali výslovnost týchž 300 cizích slov od 300 lidí.

4. VÝZKUM VÝSLOVNOSTNÍHO ÚZU PROVEDENÝ V ROCE 2014

Celý výzkum je poměrně podrobně popsán jinde (viz Duběda et al, 2014b), zde proto uvedu jen skutečnosti důležité pro tento text. V první řadě je potřeba zdůraznit, že se primárně jedná o lingvistický výzkum, nikoli o výzkum sociologický. Tomu byl

podřízen jak výběr testovaných slov, tak i výběr mluvčích. K testování jsme vybrali slova a slovní spojení na základě jejich frekvence v korpusu SYN2010. Výběr mluvčích rovněž nebyl náhodný, neboť jsme je rozdělili do čtyř sociálních kategorií nabývajících dohromady deseti hodnot: 1. místo: Praha a Brno; 2. pohlaví: muži a ženy; 3. věk: 18–39, 40–59, nad 60; 4. vzdělání: základní, středoškolské a vysokoškolské. Počet mluvčích v každé skupině byl stanoven tak, aby procentuálně náš vzorek odpovídal rozložení obyvatel obou metropolí podle údajů z posledního sčítání obyvatel ČR, přičemž v Praze jsme měli 230 mluvčích a v Brně 70. Naším primárním záměrem bylo, aby získané výslovnostní varianty byly reprezentativní pro dospělou populaci v obou městech.

Pro zjišťování variování výslovnosti v závislosti na daných sociálních kategoriích má takovéto složení vzorku mluvčích své nevýhody, spočívající především v tom, že rozložení mluvčích není rovnoměrné. Z tohoto hlediska je nejproblematictější kategorie vzdělání, neboť mluvčích se základním vzděláním je ve vzorku velmi málo, konkrétně 33, tedy o něco více než jedna desetina. Na druhé straně 267 mluvčích je rozděleno do skupin se středním a vysokoškolským vzděláním, a to ještě dosti disproportionálně s převahou lidí se středoškolským vzděláním. Ve skupině lidí se základním vzděláním nadto mají největší podíl lidé ve věku mezi 18. a 39. rokem života, konkrétně jich je 16 (tj. téměř polovina). Většinou se přitom jednalo o středoškolské studenty jen několik týdnů či měsíců před maturitou.

Konkrétní počty pro jednotlivé skupiny jsou následující: Praha: 230 mluvčích, Brno: 70, muži: 146, ženy: 154, mladí lidé: 131, lidé ve středním věku: 88, starší lidé: 81, lidé se základním vzděláním: 33, se středoškolským vzděláním: 186, vysokoškoláci: 81. Od každého mluvčího máme vyplněn dotazník, v němž je uveden jeho přesný věk, konkrétní vzdělání, současné zaměstnání, délka pobytu v dotyčném městě a znalost cizích jazyků zjišťovaná na třech úrovních. V následující tabulce, která je převzata z výše citovaného textu Dubedy et al. (2014b), je přehledně uvedeno rozložení informantů podle jednotlivých kategorií:

		Základní vzdělání		Středoškolské vzdělání		Vysokoškolské vzdělání	
		Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Praha	18–39 let	6	6	30	32	13	13
	40–49 let	4	4	21	22	9	9
	60 a více let	3	4	18	20	8	8
Brno	18–39 let	2	2	9	9	4	4
	40–49 let	1	1	6	7	3	3
	60 a více let	1	1	6	6	2	3

TABULKA 1. Demografické složení vzorku mluvčích

Vzorek mluvčích v našem výzkumu je tudíž dán kvótním výběrem, k němuž Soukup s Rabušicem (2007, s. 384) explicitně poznamenávají, že „v praxi tolik oblíbený kvótní výběr není výběrem náhodným, a tudíž statistická indukce nemá při jeho používání místo“. Výběru slov ani lidí nadto nepředcházela žádná nulová ani pracovní hypotéza

týkající se variování lingvistických proměnných v závislosti na proměnných sociálních. V některých případech přesto uvedu jako doplňující informaci výpočet pravděpodobnosti výskytu podle Fisherova testu, který na rozdíl od chí-kvadrátu udává přesnou pravděpodobnost, nikoli jen její odhad.

Na závěr této kapitoly ještě poznamenejme, že výslovnostní varianty byly stanoveny poslechovou analýzou, kterou prováděli všichni čtyři autoři výzkumu, tj. Tomáš Duběda, Lucie Jílková, Veronika Štěpánová a autor tohoto příspěvku (pro podrobnější informace k transkripci výslovnostních variant viz Duběda et al., 2014b, s. 137n.).

5. VARIOVÁNÍ VÝSLOVNOSTI VÝPŮJČEK V ZÁVISLOSTI NA VĚKU, VZDĚLÁNÍ, POHLAVÍ A LOKALITĚ

Počet zjištěných výslovnostních variant jednotlivých slovních výrazů kolísá od slov s jedinou podobou (např. *reagovat*, *kurzu* či *euro*) až po slova s 51 (*Los Angeles*, *Jacques*, *CIA*) či dokonce 54 (*world*) variantami. Přestože by se na první pohled mohlo zdát, že výslovnostní rozkolísanost mnoha testovaných slov je značná, ve skutečnosti většina z nich má jen jednu většinovou výslovnostní podobu s více než dvoutřetinovou četností a několik, případně mnoho menšinových až marginálních podob (219 slovních výrazů). Z celkového počtu 300 slov má jen 34 slov dvě výslovnostní varianty s více než třetinovým počtem výskytů (tj. více než sto výskytů) pro každou z nich. Jedná se o následující slovní výrazy, které jsou seřazeny podle fonetického jevu, jenž v nich variuje: *milion*, *sezona*, *stadion*, *salon*, *kamion*, *balon*, *balkon*, *penzion*, *pavilon*, *citron*, *trénink*, *tréninkový*, *leasing*, *Sally*, *Patrick*, *BBC*, *play-off*, *software*, *procedura*, *kontejner*, *evangelium*, *Augustin*, *benzinový*, *hypermarket*, *Afghánistán*, *Pákistán*, *newyorský*, *standard*, *Louis*, *menu*, *Smith*, *Chris*, *Andrew*, *Nisa*.

Seďm slov pak nemá ani jednu většinovou variantu s více než třetinovým počtem výskytů, jsou to slova *Poirot*, *Christina*, *Grand*, *Hugh*, *World*, *Warren* a *Stephen*. U zbývajících 40 výrazů má jedna varianta četnost mezi 33 % a 67 % a ostatní jsou zastoupeny méně než 33 % (podrobný popis výsledků výzkumu viz Duběda, 2016).

Na následujících stránkách se zaměříme zejména na ona slova, jež mají dvě varianty s více než třetinovým počtem výskytů. Probereme je postupně podle fonetického jevu, který v nich výslovnostně kolísá. Prvními deseti slovy, v nichž variuje délka samohlásky [o], se zde však zabývat nebudeme, neboť tuto problematiku již podrobně zpracovala V. Štěpánová (2015).

5.1 VARIOVÁNÍ [g] VS. [k]

5.1.1 NECHTĚL BYS PO TRÉNINKU ZAJÍT NA PIVO?

Slovo *trénink* bylo informantům představeno v počestěné pravopisné podobě, a to ve větě uvedené v nadpisu tohoto oddílu (rovněž následující oddíly jsou většinou uvedeny větami, jež jsme prezentovali našim informantům). Celkový počet zaznamenaných variant s [g] je 145, zatímco s [k] o deset více, tj. 155. Podívejme se nyní, které skupiny preferovaly podobu s [k] a které s [g].

V kategorii vzdělání je počet obou variant u středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných mluvčích velmi vyrovnaný, zato u lidí se základním vzděláním je výrazná převaha výslovnosti s [k] (64 %). Mohli bychom tedy předpokládat, že lidé se základním vzděláním se nechali více vést písemnou podobou slova, jenže jak uvidíme, u adjektiva *tréninkový* se tato tendence nepotvrdila.

U kategorie věk je významný rozdíl v rozložení výslovnosti [k] a [g] mezi mladými lidmi a lidmi ve věku nad 40 let: mluvčí do 40 let preferovali výslovnost s [g] (56 %), zatímco lidé nad 40 i nad 60 let preferovali výslovnost s [k] (58 % a 57 %). Největší zjištěné rozdíly jsou ovšem mezi muži a ženami, kdy ženy preferují výslovnost s [k], konkrétně 92 žen (60 %) vyslovilo ve slově *tréninku* [k], zatímco [g] o třetinu méně, a to 62 (40 %); u mužů byl poměr opačný: [g] v daném slově vyslovilo 83 mužů (57 %), kdežto [k] 63 (43 %); podle Fisherova testu je variování v kategorii pohlaví statisticky významné: $p = 0,0055$.

Dále uvedme, že v Brně je větší podíl výslovnosti s [g] (56 %), zatímco v Praze je tomu naopak; [g] ve slově *trénink* vyslovilo 46 % Pražanů. Rozdíly jsou tedy nižší než mezi muži a ženami a podle Fisherova nejsou statisticky významné: $p = 0,1186$.

5.1.2 MARIE ODJELA NA TRÉNINKOVÝ POBYT.

Celkový počet výslovnostní podoby s [g] byl zaznamenán u 152 mluvčích, kdežto podoby s [k] u 148. V kategorii vzdělání můžeme pozorovat zásadně jinou situaci u lidí se základním vzděláním oproti výslovnosti podstatného jména *trénink*. V případě adjektiva *tréninkový* se poměr mezi výslovnostmi s [g] a [k] vyrovnal, dokonce s mírnou převahou pro výslovnost s [g] (51 %). U vysokoškolsky vzdělaných lidí se zvýšila preference pro výslovnost s [g] (58 %), zatímco variování u středoškoláků je obdobně vyrovnané jako u slova *trénink* s nepatrnou preferencí podoby s [k] (53 %). Rozdíly v kategorii vzdělání tedy nejsou příliš významné.

U kategorie věk jsme zaznamenali stejné preference jako v předchozím případě, poměry jsou ale nižší, vyrovnanější: [g] ve slově *tréninkový* vyslovilo 55 % mladých mluvčích, 45 % středního věku a 50 % nad 60 let.

V případě rozdílu mezi muži a ženami je situace velmi podobná předchozímu případu: zatímco ženy výrazně preferují výslovnost s [k], kdy 90 z nich (58 %) vyslovilo [k], zatímco [g] jen 64 (42 %), u mužů je to přesně obráceně, 88 mužů (60 %) vyslovilo [g] a 58 (40 %) [k]; podle Fisherova testu je rozdíl mezi muži a ženami vysoce signifikantní, $p = 0,0014$. Výslovnost s [g] také výrazně narostla u mluvčích z Brna (63 %), zatímco u Pražanů je podíl výslovnosti s [g] prakticky stejný jako u slova *trénink* (47 %); rozdíl mezi mluvčími z Brna a Prahy je tentokrát statisticky signifikantní, $p = 0,0298$.

Jak by bylo možné zjištěné údaje interpretovat? Především je důležité, že v testu byly užity psané varianty s počestěným pravopisem, tedy s [k]. Jedna možná hypotéza by tedy mohla být, že starší lidé, případně lidé s nižším vzděláním a ženy, mají tendenci vyslovovat podle toho, co je v písmu, aspoň tedy v případě souhláskové skupiny *nk*. Je tu ještě možná druhá hypotéza vzhledem k tomu, že výslovnost fonému /g/ má v případě slov *trénink* a *tréninkový* příděch cizosti a zřejmě i nespisovnosti. Výslovnost [k] oproti výslovnosti [g] může být považována za správnější, prestižnější, a to tím spíše, že má oporou v písmu.

Preferování výslovnosti [k] ženami s tím, že se jedná o správnou, resp. spisovnou formu, by odpovídalo i tomu, co s oporou o provedené výzkumy píše Milroy — Milroyová (1998), totiž, že ženy preferují prestižnější, tj. standardní výslovnostní formy, zatímco muži spíše formy svých sociolektů („*It can be said that females favour „prestige“ norms and males vernacular norms*“). Nesmíme přitom zapomenout ani na možný vliv významů obou slov *trénink* a *tréninkový*, které bychom mohli snad spojovat více s mužským světem. To se zejména týká věty *Nechtěl bys po tréninku zajít na pivo?*, v níž je „mužský svět“ evokován kombinací slov *trénink* a následně *pivo*, přičemž tento mužský kontext je explicitně vyjádřen gramatickým rodem (*nechtěl bys*). Jenže druhá věta zněla *Marie odjela na tréninkový pobyt* a viděli jsme, že rozdíl ve variování variant s [k] a [g] jsou prakticky stejné. Takže pokud přistoupíme k interpretaci, že ženy preferují prestižnější, spisovnější výslovnostní podoby slov *trénink* a *tréninkový*, zatímco muži formy ležérnější, nestandardní, dodejme, že je to bez ohledu na to, zda je evokován spíše mužský, či ženský způsob žití.

5.1.3 POLOVINU LEASINGU JSME JIŽ SPLATILI.

Zajímavý kontrast ke slovům *trénink* a *tréninkový* představuje slovo *leasing*, jež bylo informantům prezentováno v nepočestěném pravopise. Celkově oproti předchozím slovům narostl počet variant s [g], konkrétně 189 informantů vyslovilo v tomto slově [g], zatímco [k] jen 111 z nich. S výjimkou lidí nad 60 let a mluvčích se základním vzděláním ve všech skupinách převažuje výslovnost s [g]; u mužů, mladých lidí, vysokoškolsky vzdělaných lidí i lidí z Brna tato výslovnost přímo dominuje; konkrétně 104 mužů vyslovilo ve slově *leasingu* [g] (71 %), kdežto [k] jen 42 z nich; [g] rovněž vyslovilo 102 mladých mluvčích (78 %), kdežto [k] jen 29 z nich; [g] vyslovilo 61 vysokoškolsky vzdělaných mluvčích (73 %), naproti tomu [k] vyslovilo jen 20 z nich; a konečně poměr v Brně byl 49 (70 %) ku 21. Výslovnost s [g] tentokrát převažuje i u žen, ačkoli v porovnání s muži je poměr obou výslovností menší, konkrétně 85 žen vyslovilo [g] (55 %), zatímco [k] jen 69 (45 %). Mírná převaha výslovnosti s [k] je tedy zaznamenána jen u dvou sledovaných skupin: u lidí starších 60 let (56 %) a u lidí se základním vzděláním (52 %).

V případě slov *trénink* a *tréninkový* jsme mohli uvažovat o vlivu pravopisu na výslovnost, který se projevil zejména u žen, starších lidí a lidí s nižším vzděláním. Přestože ve slově *leasing* se v nepočestěném pravopise píše [g], vyšší podíl výslovnostních podob s [k], v porovnání s ostatními skupinami, pozorujeme ve stejných třech skupinách jako u předchozích slov, tj. u žen, mluvčích nad 60 let a se základním vzděláním. Tuto tendenci bychom mohli vysvětlit tím, že foném /g/ zde opět může nést příznak cizosti, přičemž starší lidé a lidé se základním vzděláním tíhnou spíše k výslovnosti využívající běžné české fonémy, v menší míře to platí i pro ženy, ty jsou ale zřejmě více ovlivněny pravopisnou podobou sledovaných slov. Pokud by tomu vskutku tak bylo, měla by být tato tendence potvrzena i u výslovnosti dalších podobných slov.

5.1.4 DALŠÍ PŘÍPADY VARIOVÁNÍ [g] VS. [k]

Ve vzorku 300 testovaných slov jsou ještě slova *marketingový* a *marketing*, v nichž lze sledovat variování výslovnosti [ŋg] vs. [ŋk]. U obou výrazně převažovala výslovnost

s [g], konkrétně 263 výskytů v případě *marketingu* (ve větě *Základy marketingu se ti budou hodit.*) a 253 v adjektivu *marketingový* (*Ta sleva byla skvělý marketingový tah.*). Z rozložení výskytů výslovnosti s [k] jsou ovšem stále patrné tytéž tendence: Mezi příslušníky nejmladší zjišťované kategorie byla tato výslovnost řídká (5 %, resp. 6 %), obdobně u vysokoškolsky vzdělaných informantů (7 %, resp. 10 %), nejvýraznější podíl byl pak u lidí nad 60 let (18 %, resp. 30 %) a u mluvčích se základním vzděláním (rovněž 18 %, resp. 30 %). V případě žen se však podíl podob s [k] příliš nelišil od podílu u mužů a celkově byl poměrně nízký: 11 %, resp. 19 %.

Uvažujeme-li o možnosti, že ženy častěji než muži vyslovují v závislosti na pravopisu, můžeme se podívat na výsledky dalších testovaných slov, u nichž může mít pravopis výrazný vliv na výslovnost, to se např. týká slov *standard* a *standardní*, přičemž bychom u žen měli zjistit vyšší počet výslovnostních variant [standardu], resp. [standardni:] oproti [standartu], resp. [standartni:]. V porovnání s muži ale výslovnost s [d] u žen výrazně nepřevažuje: podobu [standardu] sice vyslovilo 40 % žen, zatímco „jen“ 34 % mužů, ale podobu [standardni:] zase vyslovilo o 3 % více mužů než žen, konkrétně 18 % vs. 15 %. O možném vlivu pravopisu na výslovnost tedy můžeme v případě žen bezpečně hovořit jeden v případě slov *trénink* a *tréninkový*. Silnější vliv na výslovnost tedy může mít snaha dávat přednost [k] před [g].

Vratme se ještě ke skupině mluvčích nad 60 let, u nichž lze v porovnání s ostatními skupinami pozorovat zřejmou tendenci vyslovovat [k] v anglicismech. V případě dlouhodobě adaptovaných slov řeckého či latinského původu je tato tendence přesně opačná: zatímco ve všech pozorovaných skupinách dominuje výslovnost s [k], u lidí starších šedesáti let můžeme naopak pozorovat, že obvykle 30–40 % z nich vyslovuje [g], viz následující tabulku (více k variování znělosti souhlásek v přejatých slovech viz Štěpánová, v tisku):

Výslovnostní podoba	Celkový počet	Praha	Brno	Muži	Ženy	18-39	40-59	60<	ZŠ	SŠ	VŠ
[dɛgrɛt]	27	10 %	4 %	7 %	11 %	1 %	2 %	30 %	18 %	10 %	4 %
[dɛmɔgrat]	38	13 %	11 %	12 %	13 %	2 %	7 %	36 %	12 %	15 %	9 %
[dɛmɔgratʃiɛ]	45	16 %	11 %	12 %	18 %	2 %	10 %	41 %	15 %	17 %	11 %
[ciɾgus]	53	22 %	4 %	18 %	17 %	14 %	19 %	22 %	9 %	22 %	11 %
[motocɪgl]	56	17 %	24 %	27 %	11 %	2 %	19 %	44 %	30 %	20 %	11 %
[ciɾglɪsta]	57	17 %	26 %	25 %	14 %	5 %	16 %	46 %	21 %	22 %	12 %
[frɛɟvɛncɛ]	97	29 %	44 %	39 %	26 %	24 %	38 %	40 %	21 %	35 %	31 %
[plaga:t]	214	68 %	81 %	73 %	70 %	68 %	73 %	75 %	82 %	76 %	57 %

TABULKA 2. Počet výslovnostních variant s [g] u slov řeckého a latinského původu

Slova jsou v tabulce uspořádána od slova s nejmenším počtem výskytů výslovnosti s [g] až po slovo s největším počtem výskytů výslovnosti s [g]. Zároveň se daná slova seřadila do několika skupin: Na prvním místě jsou tři slova z veřejně-politického života, v jejichž pravopisné podobě je souhlásková skupina *kr*. V tomto případě jsou největší rozdíly právě u kategorie věk, kdy mluvčí z nejmladší věkové kategorie variantu

s [g] prakticky nevyslovili, naproti tomu mezi mluvčími nad 60 let je podíl mluvčích vyslovujících [g] zhruba třetinový, konkrétně v rozpětí 30–41 %.

Následuje slovo *circus*, u něž je nejvýraznější rozdíl mezi variantami s [k] vs. [g] v souhláskové skupině *rk/rg* u mluvčích z Prahy oproti mluvčím z Brna.

Na dalších místech jsou dvě pojmenování pro dopravní prostředky, v jejichž slovní stavbě je patrný slovní základ označující kolo, tj. *cykl*, pocházející přes latinu z řečtiny. Výsledné údaje o počtu variant a jejich rozložení napříč sledovanými kategoriemi jsou u těchto dvou slov téměř stejné, přičemž procentuální podíl výslovnosti s [g] u lidí nad 60 let je ještě vyšší než v případě prvních tří slov se souhláskovou skupinou *kr/gr*, konkrétně 44 %, resp. 46 % z nich vyslovilo [motocig], resp. [ciglista]. Zajímavé je také rozložení obou variant mezi muži a ženami: muži častěji než ženy v slovech *motocykl* a *cyklista* vyslovili [g]. Po slovech *trénink* a *tréninkový*, v nichž významně převažovaly výslovnosti varianty s [g] u mužů v porovnání s ženami, máme další dvě slova, u nichž pozorujeme, že muži častěji než ženy užívali variantu s [g]. Všechna tato slova přitom asociují spíše „mužský svět“, tj. sport či jízdu.

U slova *frekvence* je počet variant s [g] již téměř třetinový, přičemž významné rozdíly ve variování můžeme pozorovat hned u tří ze čtyř kategorií: lokalita, pohlaví, věk (podle Fisherova testu $p = 0,0193$ v případě kategorie lokalita a $p = 0,0191$ u pohlaví), kdy větší zastoupení mluvčích vyslovujících [fregvence] je u informantů pocházejících z Brna, což vzhledem k tzv. moravské asimilaci znělosti není příliš překvapivé, mužů a mluvčích nad 60 let.

Na konec máme slovo *plakát*, v němž byl grafém *k* vysloven jako [g] ve více než dvou třetinách případů. Je tomu zřejmě proto, že [k], resp. [g] je tentokrát umístěno mezi dvě samohlásky, nadto se jedná, na rozdíl od všech předchozích případů, o spisovnou výslovnostní podobu. Rovněž původem se slovo *plakát* od předchozích odlišuje, jelikož slovo do češtiny přišlo z francouzštiny, a to zřejmě přes holandštinu a němčinu (srov. Rejzek, 2015). Rozložení ve všech kategoriích je tentokrát poměrně rovnoměrné.

Celkově tedy vidíme, že mluvčí nad 60 let preferovali (v porovnání s mluvčími ostatních kategorií) výslovnostní podoby s [g].

5.2 VARIOVÁNÍ [a] VS. [ɛ] V ANGLICISMECH

Ve všech anglických slovech, v nichž ve výslovnosti kolísaly samohlásky [a] vs. [ɛ], jsme jen u jmen *Sally* a *Patrick* zaznamenali dvě výslovnostní podoby, jež měly více než třetinový podíl výskytů. Ve většině ostatních anglicismů výrazně převažovala výslovnost [ɛ], jen u slov *standard*, *standardní*, *gólman*, *Grand* a *Chicago* převažovala výslovnost s [a] (více viz níže).

5.2.1 VÝSLOVNOST JMEN *PATRICK* A *SALLY*

Přestože jména *Sally* i *Patrick* byla zasazena do vět naznačujících anglický kontext (viz níže), lze vyšší podíl výslovnosti s [a] oproti zbývajícím anglicismům vysvětlit tím, že podoby [patrik] a [salɪ] odpovídají počestěným podobám obou jmen (srov. např. román *Mary Macmillanové Teta Saly v Americe*); jméno *Sally* nadto figurovalo v rubrice

časopisu *Mladý svět*, kdysi velmi populárního, Dopisy pro Sally, kterou od roku 1968 až do roku 1991 vedla psychoterapeutka Jiřina Hanušová, a ačkoli nikdo nezmapoval výslovnost jména Sally ve jméně této rubriky, pamětníci si jistě vzpomenou, že výrazně převažovala výslovnost s [a], tj. [salɪ].

Podívejme se nejprve na variování [a] a [ɛ] ve jméně *Patrick*. Slovo bylo informantům předloženo ve větě *V Hříšném tanci hrál Patrick Swayze*. Zejména u starší generace můžeme tedy uvažovat o ovlivnění dobovou výslovnostní hercova jména. V našem výzkumu celkově převažovala výslovnost jména *Patrick* s [a], konkrétně 174 výskytů vs. 125 výskytů s [ɛ], v jednom případě jsme zaznamenali výslovnost s [ə], tedy [pətrɪk], žádný z mluvčích se nesnažil o výslovnost původního [æ]. V případě příslušníků mladší a střední generace je výslovnost [patrik] vyrovnaná s výslovností [petrik]. Naproti tomu u zástupců nejstarší generace převažuje výslovnost s [a] (75 %). Výslovnost [patrik] také upřednostňovali mluvčí se základním vzděláním (79 %). V dalších kategoriích mírně převažovala výslovnost s [a].

V případě výslovnosti jména *Sally*, předloženého ve větě *Kamarádka Sally je z Londýna*, již převažovala výslovnost s [ɛ], konkrétně 169 informantů vyslovilo tuto variantu, zatímco variantu s [a] 131 z nich, přičemž v obou variantách jsem zaznamenali po jednom případě, kdy sledovaný vokál byl vysloven dlouze; ani v tomto případě jsme nezaznamenali pokus o vyslovení původní samohlásky [æ].

Z rozložení obou variant v kategoriích věk a vzdělání je jasně patrné, že varianta s [ɛ] je progresivní variantou bez ohledu na vzdělání mluvčích, neboť s klesajícím věkem výrazně narůstal počet varianty [sɛli] (77 %, 47 %, 32 %), zatímco spolu se vzděláním tato varianta narůstala jen mírně (52 %, 55 %, 59 %).

5.2.2 MĚSTO CHICAGO BYLO PROSLULÉ ZLOČINEM.

Jistý kontrast k výslovnosti jmen *Patrick* a *Sally* představuje výslovnost jména *Chicago*, v jehož původní výslovnosti se v druhé slabice vyslovuje [a:], a česká výslovnost tohoto jména by proto podle principu fonologické aproximace měla znít [ʃika:go], případně [ʃika:gou]; pro potřeby snadného skloňování v češtině by byla vhodnější první varianta. Výslovnost s [ɛ] je tedy výslovností, v níž je zásadně chybně uplatněn princip analogie s původním jazykem. Výslovnost s [a] také vskutku mezi našimi informanty převažovala. Nezaznamenali jsme ovšem jednu převažující výslovnostní podobu, protože mluvčí se lišili i v tom, zda vyslovovali dlouhé [a:], či krátké [a], příp. [ɛ]/[ɛ:], zda vyslovili na začátku slova [tʃ], či [ʃ] a na jeho konci [o], či [ou]. Odhlédneme-li od těchto rozdílů a sjednotíme-li dlouhé a krátké varianty samohlásek, získáme následující poměr: [a]/[a:] — 175, [ɛ]/[ɛ:] — 125. Výslovnost s [a]/[a:] přitom převažuje ve všech skupinách, nejvíce ovšem u žen (66 %), mladých lidí (65 %) a informantů se základním (64 %) a středním vzděláním (60 %).

Z těchto údajů ovšem nepoznáme, zda informanti, kteří vyslovili [a], jej vyslovili proto, že znají původní výslovnost, nebo proto, že se [a] ve jméně *Chicago* píše. Uvedme tedy ještě údaje k výslovnostní variantě [ʃika:go]. Takto bylo dané jméno vysloveno 66 respondenty (jeden vyslovil [ʃika:gou]). Největší podíl této výslovnostní podoby byl zaznamenán mezi mladými lidmi, konkrétně ji vyslovilo 52 z nich. Oproti jiným sociálním skupinám zde pozorujeme výrazně vyšší podíl informantů, kteří

jméno *Chicago* vyslovili podle principu fonologické aproximace. Naopak vliv vzdělání nehrál u výslovnostní varianty [ʃika:go] podstatnou roli: ZŠ — 24 %, SŠ — 23 % a VŠ — 20 %. Zřejmě to bylo proto, že mnoho vysokoškoláků pochází ze starších generací, tedy z dob, kdy angličtina nebyla na českých školách dominantním vyučovaným cizím jazykem. Na druhé straně 24 % lidí se základním vzděláním, kteří vyslovili [ʃika:go], celkově tvoří osm informantů, 7 z nich přitom zároveň patří do nejmladší věkové kategorie a 5 z nich byli středoškolské studenty před maturitou. Poznamenejme ještě, že přibližně polovina středoškolsky vzdělaných lidí, kteří v našem výzkumu vyslovili variantu [ʃika:go], byli absolventi gymnázií.

Celkově byla nejčastěji vyslovena podoba [tʃika:go] — 107 výskytů, následována podobami [tʃi:kɛ:go] — 79, [ʃika:go] — 66, [ʃi:kɛ:go] — 33; dále bylo zaznamenáno 8 výslovnostních podob, z nichž podobu [ʃi:kɛgo] vyslovilo 9 mluvčích, ostatních 7 pak bylo vysloveno maximálně dvěma mluvčími.

V kategorii věk je zřetelně vidět, jak se začíná u mladších mluvčích prosazovat varianta [ʃika:go] vycházející z původní výslovnosti, a to v porovnání se zástupci starších generací poměrně razantně: 40 %, 9 %, 7 %; můžeme proto tuto variantu považovat za progresivní.

5.2.3 OSTATNÍ ANGLICISMY, V NICHŽ VARIOVALO [a] VS. [ɛ]

Ze zbývajících anglicismů převažovala výslovnost s [a] ve slovech *standard*, *standardní*, *gólman* a *Grand*. Ve slovech *standard* a *standardní* jsme výslovnost s *e* vůbec nezaznamenali, ačkoli původní výslovnost zní [stændəd] či [stændərd] (česká výslovnost těchto slov je ovšem již dlouhou dobu ustálená). Slovo *gólman* vyslovilo jako [go:lmen] 24 mluvčích, z toho 11 bylo z nejmladší věkové kategorie a 9 z nejstarší; 17 žen a 7 mužů, 19 Pražanů a 5 Brňanů, v kategorii vzdělání byla tato varianta rozložena poměrně rovnoměrně. Ve dvou případech jsme zaznamenali i variantu [go:lmɪŋ].

Ve slově *Grand*, které bylo testované ve spojení *Grand Canyon*, bylo ve 167 případech vysloveno [a] a ve 133 [ɛ] (slovo *Grand* není zařazeno mezi slova s dvěma většinovými variantami, protože se výsledné podoby ještě liší v tom, zda mluvčí vyslovili koncové [t]). Ve všech sledovaných skupinách převažovala výslovnost s [a], jen u nejmladší věkové skupiny byla výslovnost vyrovnaná. Výslovnost s [a] byla preferována mezi lidmi pocházejícími z Brna (62 %), ženami (61 %), mluvčími ve věku nad 60 let (62 %) a u lidí se základním vzděláním (63 %).

Nyní stručně uvedu další anglicismy, v nichž variovala výslovnost [a] vs. [ɛ], přičemž většina mluvčích vyslovila [ɛ]. Jedná se o následující slova, která jsou seřazena od největšího výskytu varianty s [a]: *Anthony* ([a] — 98, [ɛ] — 202), *San* ([a] — 92, [ɛ] — 208), *Faith* ([a] — 79, [ɛ] — 221), *Francisco* ([a] — 78, [ɛ] — 222), *Norman* ([a] — 73, [ɛ] — 278, [normɪŋ] — 49), *Catherine* ([a] — 72, [ɛ] — 228), *Andrew* ([a] — 61, [ɛ] — 239), *Harry* ([a] — 59, [ɛ] — 241), *Ann* ([a] — 55, [ɛ] — 245), *William* ([a] — 45, [ɛ] — 254), *Frank* ([a] — 36, [ɛ] — 264), *management* ([a] — 36, [ɛ] — 264; jedná se o první [a]), *gang* ([a] — 33, [ɛ] — 267), *and* ([a] — 30, [ɛ] — 265, [u] — 5), *Mary* ([a] — 19, [ɛ] — 281), *Stanley* ([a] — 16, [ɛ] — 283), *Manchester* ([a] — 9, [ɛ] — 291), *jazz* ([a] — 6, [ɛ] — 294), *jazzový* ([a] — 5, [ɛ] — 295), *Jackson* ([a] — 3, [ɛ] — 297), *rallye* ([a] — 3, [ɛ] — 297), *black* ([a] — 2, [ɛ] — 298), *Jack* ([a] — 2, [ɛ] — 298).

V případě některých slov, resp. jmen, jako jsou např. *Manchester*, *jazz*, *jazzový*, *black*, *Jack*, je výslovnost již natolik ustálená, že navzdory původnímu pravopisu se zde objevuje v zásadě jen výslovnostní podoba s [ɛ]. V případech slov, kde je ve výslovnosti podíl několika desítek výskytů s [a], je poměr napříč sledovanými kategoriemi více méně u všech slov tentýž. Minimální rozdíly jsou v kategoriích lokalita a pohlaví, nevýznamné v kategorii vzdělání, patrné v kategorii věk, přičemž mluvčí z nejmladší věkové skupiny výrazně tíhnou k výslovnosti s [ɛ], zatímco s věkem narůstá počet mluvčích, kteří vyslovili [a]. V procentech se podíl mluvčích, kteří vyslovili [a], pohybuje u příslušníků mladé kategorie kolem 5 %, zatímco u příslušníků nejstarší generace nad 30 %. Výrazný rozdíl je např. u výslovnosti jména *Harry*, které bylo použito v kolokaci *Harry Potter*: zatímco 42 % lidí nad 60 let vyslovilo [ɦarɪ], tuto podobu vyslovila pouhé 2 % mluvčích ve věku 18–39 let.

Celkově ovšem můžeme říci, že výrazně převažuje výslovnost s [ɛ], k výslovnosti s [a] tíhnou zejména zástupci nejstarší generace. Mějme však na paměti, že ve většině případů rovněž příslušníci nejstarší generace vyslovili [ɛ]; vyslovilo-li např. 42 % nejstarších lidí [ɦarɪ], znamená to, že 58 % z nich vyslovilo [ɦerɪ]. Tendence vyslovovat [ɦarɪ] je tedy patrná jen z porovnání s dalšími dvěma věkovými kategoriemi, zejména s mladou generací.

5.3 VARIOVÁNÍ [s] VS. [t]

5.3.1 DORAZIL I PAN SMITH A JEHO SEKRETÁŘKA.

Velmi zajímavé jsou zjištěné poznatky o variování jména *Smith*. Nad sto výskytů měly následující dvě varianty [smɪs] — 119 a [smɪt] — 107; za zmínku ale stojí i dvě varianty [ʃmɪt] a [smɪʃ], jež se vyskytly v nižším počtu výskytů, konkrétně 19, resp. 52 (dva mluvčí vyslovili [smɪf] a jeden [smɪts], opravdu se jednalo o spojení explozivy a frikativy, nikoli o afrikátu). Zatímco výslovnost [ʃmɪt] je ovlivněna němčinou, podoba [smɪʃ] jde vsříc angličtině výslovnostní nápodobou původní souhlásky, jež se v českém fonologickém systému nevyskytuje.

Rozložení těchto čtyř variant je následující: Výslovnostní podoba [smɪs] domnuje u vysokoškolsky vzdělaných mluvčích (57 %) a převažuje i u zástupců nejmladší věkové kategorie (44 %); ostatní varianty měly v této kategorii nižší podíl výskytu. U nejmladších mluvčích je podíl varianty [smɪs] zřejmě umenšen nárůstem varianty [smɪʃ] (28 %). Varianta [smɪt] je pak příznačná pro mluvčí středního a staršího věku (47 % a 38 %) a středního a základního vzdělání (47 % a 42 %). Můžeme proto předpokládat, že tato výslovnostní podoba bude postupně ustupovat.

5.4 VARIOVÁNÍ [u] VS. [ɪ]

5.4.1 NOVOROČNÍ MENU PŘIPRAVOVAL ZVLÁŠŤ PEČLIVĚ.

Nyní se podívejme na dvě výslovnostní varianty galicismu *menu*, které naši mluvčí vyslovovali buď podle pravopisu s koncovým [u], či podle původní výslovnosti s [ɪ]. Celkově převládala výslovnost podle pravopisu, tj. s [u] — 176, [ɪ] — 117. Nejvýraznější

rozdíly mezi dvěma variantami pozorujeme u kategorie vzdělání, přičemž vysokoškoláci jsou vůbec jedinou skupinou, v níž převažuje výslovnost vycházející z původní výslovnosti, nikoli z pravopisu, tedy [meni] (53 %), tuto variantu vyslovilo jen 36 % středoškoláků a 21 % informantů s dosaženým základním vzděláním. V kategorii věk jsou to tentokrát příslušníci nejmladší generace, u nichž je ze tří sledovaných skupin největší podíl varianty vycházející z pravopisné podoby, tj. [menu] (63 %), rozdíly však v této kategorii nejsou tak velké jako u vzdělání; [menu] vyslovilo 55 % mluvčích středního věku a 56 % nad 60 let. Podobu [menu] také častěji preferovali muži (64 %) ve srovnání s ženami (54 %) a výrazně rovněž mluvčí z Brna (73 %) oproti mluvčím z Prahy (54 %), přičemž podle Fisherova testu se o statisticky signifikantní rozdíl jedná jen v případě mluvčích z Brna oproti mluvčím z Prahy ($p=0,0123$).

5.5 DALŠÍ PŘÍPADY

Ve stručnosti ještě uvedu, jak variovala některá další slova, u nichž jsme zaznamenali dvě výslovnostní podoby s více než třetinovým počtem výskytů. Stranou ponechám ta slova, v nichž se dvě většinové varianty lišily počtem přízvuků (*BBC* a *play-off*; k přízvukování zkratk převážně cizího původu srov. Jílková, 2016) či délkou vokálu (*procedura*, *hypermarket*, *Afghánistán*, *Pákistán*, *kontejner*, *software*, *evangelium*, *benzinový*, *Augustin*). K nim poznamenejme toliko to, že příslušníci nejstarší generace preferovali výslovnost s dlouhým vokálem ve slovech *procedura*, *hypermarket*, *evangelium* a ve jméně *Augustin*, zatímco ve jménech *Afghánistán* a *Pákistán* i u slova *benzinový* preferovali výslovnost s krátkou samohláskou. V případě slov *software* a *kontejner* pak mělo největší pozorovatelný vliv na výslovnostní podoby vzdělání, přičemž v případě anglicismu *software* mluvčí s vyšším vzděláním preferovali delší variantu, zatímco ve slově *kontejner* to bylo obráceně.

Jak se vyvíjí výslovnost anglicismů, lze pozorovat i na výslovnosti jmen *Chris* a *Christina*. Zatímco mladší mluvčí tíhnou spíše k výslovnosti s [k] (59 % a 55 %), starší výrazně preferují výslovnost podle pravopisu, tj. s [x] (80 %, resp. 72 % a 71 %, resp. 64 %). Vliv vzdělání na výslovnost těchto jmen měl výrazně menší efekt.

Jméno *Andrew* bylo nejčastěji vysloveno jako [endrju:], celkově jsme zaznamenali 126 výskytů této podoby. Nejvíce ji preferovali vysokoškoláci (57 %) a mladí lidé (51 %), a to přesto, že původní výslovnost zní [ændru:], takže podle principu fonologické aproximace by se mělo vyslovovat spíše [endru:] (tuto variantu jako jedinou také uvádějí Kučera se Zemanem, 1998). Podobu [endru:] vyslovilo celkem 105 našich informantů, přičemž největší podíl ze sledovaných skupin měla u příslušníků nejmladší generace (44 %). Problém vyslovit jméno *Andrew* měli zejména mluvčí se základním vzděláním a nad 60 let, mnoho z nich při výslovnosti vyšlo z pravopisné podoby jména. Zaznamenali jsme proto celkem 32 výskytů podoby [andref], kterou vyslovilo 26 % lidí se základním vzděláním a 24 % příslušníků nejstarší generace. Zbývajících 20 variant mělo méně než 5 výskytů.

Zajímavé také bylo variování výslovnostních variant francouzského jména *Louis* s vysloveným koncovým [s] a bez něj. Z variování je totiž patrné, že v tomto případě výslovnostní podoby byly daleko více ovlivněny vzděláním mluvčích než jejich věkem. Většinou totiž u všech zjišťovaných kategorií mírně převažovala varianta se [s],

jen v případě vysokoškolsky vzdělaných mluvčích jich nadpoloviční většina, konkrétně 53 % vyslovilo [luj], naproti tomu jen 31 % z nich vyslovilo [lujs] a i mezi zbývajícímí, menšinovými variantami převažovaly ty bez [s], jednalo o varianty [lu:j], [lujɪ] či [lu:ji]. V příkrém kontrastu k vysokoškolákům drtivá většina mluvčích se základním vzděláním vyslovila finální [s], konkrétně 73 % z nich vyslovilo [lujs], 15 % [lu:js], 3 % [louzi], 3 % [lous] a jen 3 % vyslovilo variantu [luj] (srov. k tomu variování výslovnosti galicismu *menu*, kdy největší podíl varianty vycházející z pravopisu byl právě také u lidí se základním vzděláním). Rozdíl oproti vysokoškolsky vzdělaným mluvčím je tedy značný.

A vzdělání se zdá mít i rozhodný vliv na výslovnost slova *standard* v genitivu. Celkově jsme zaznamenali 111 výskytů výslovnostní podoby [standardu] a 189 podoby [standartu], přičemž ve všech skupinách s výjimkou právě vysokoškoláků převažovala varianta [standartu]. V kategorii vzdělání je také nejvíce patrné variování těchto dvou variant: zatímco 79 % lidí se základním a 66 % se středním vzděláním vyslovilo [standartu], tuto variantu vyslovilo 49 % vysokoškoláků. V kategorii věk měla varianta s [t] nejvyšší podíl u lidí středního věku, kdy 72 % z nich vyslovilo [standartu], zatímco tuto variantu vyslovilo 57 % mluvčích ve věku 18–39 let a 63 % mluvčích nad 60 let.

Jméno řeky Nisa bylo vyslovováno dvěma způsoby: [nɪsa] (167 výskytů) a [nɪsɑ] (133 výskytů). Tvrdou variantu výrazně preferovali Brňané (66 %) a nejstarší mluvčí (77 %), zatímco variantu měkkou preferovali Pražané (62 %) a mladí lidé (79 %). Rozdíly v kategorii lokalita a věk jsou tedy značné; podle Fisherova testu jsou dokonce vysoce signifikantní.

6. ZÁVĚR

Pokud výslovnost cizích slov variuje, můžeme pozorovat následující tendence:

1. Věk mluvčích se projevil u slov anglického, řeckého a latinského původu. U anglicismů pozorujeme, že mladší mluvčí se snaží ve výslovnosti vycházet více z původní výslovnosti, jak je patrné např. u výslovnosti jmen *Chicago* či *Chris*. V případě anglického fonému /æ/ se tato tendence projevuje tím, že jej mladí mluvčí převážně nahrazují českým vokálem [ɛ] a nikoli [a]. To, že určitá výslovnost, např. [a] v anglicismech ([ɦari]) či [g] v grekolatinismech ([balgo:n]), je příznačná pro příslušníky nejstarší generace, ale neznamená, že většina z nich tato cizí slova tímto způsobem vyslovuje, nýbrž to, že pokud se podobná výslovnost objeví, s vysokou pravděpodobností to bude právě v promluvách příslušníků nejstarší generace, jelikož alternativní výslovnost je evidentně progresivnější.
2. Vliv vzdělání byl patrný především u slov jiného než anglického původu, zejména u galicismů. U anglicismů nižší dopad dosaženého vzdělání na výslovnost souvisí patrně s tím, že mezi lidmi se základním vzděláním byl poměrně velký podíl středoškoláků před maturitou, ale i s tím, že angličtina se po roce 1989 stala nejvyužívanějším a nejrozšířenějším cizím jazykem v Česku. Vzdělání se také projevilo

v tom, že to byli spíše mluvčí se vzděláním nižším vysokoškolského, kteří vyslovovali cizí slova podle pravopisu.

3. Vliv pohlaví se výrazněji projevilo jen u variování [g] vs. [k], nejvýrazněji u slov *trénink* a *tréninkový*, v nichž muži preferovali výslovnost s [g], zatímco ženy s [k]. Ačkoli bychom mohli uvažovat o tom, že ženy více než muži dávají přednost prestižnějším či formálnějším výslovnostním podobám (srov. např. Milroy — Milroyová 1998), popřípadě, že se více snaží přizpůsobit svým komunikačním partnerům, jimiž v případě výzkumu byli zástupci Akademie věd či některé z dvou filozofických fakult, vliv pohlaví na výslovnost cizích slov byl ve skutečnosti velmi malý.
4. Vliv lokality se projevilo zejména u délky vokálů, v upřednostňování znělých fonémů mluvčími z Brna. Vliv lokality se významně projevilo u výslovnosti slova *menu*, kdy Brňané významně upřednostňovali variantu vycházející z pravopisu, a zejména u výslovnosti jména řeky Nisa.

Shrneme-li ještě poznatky o variování délky samohlásek v sledovaných slovech, můžeme konstatovat, že variování délky vokálů v cizích slovech nelze jednoznačně spojit s některými sociálními kategoriemi, nelze tedy např. konstatovat, že by mladší mluvčí měli tendenci vyslovovat cizí slova s krátkými vokály v porovnání k mluvčím starším a nejstarším. Velmi záleží na konkrétních slovech, jejich původu a také sémantické oblasti, z níž pocházejí.

LITERATURA

- CALABRESE, A. — WETZELS, W. L. (eds.) (2009): *Loan Phonology*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- VAN COETSAM, F. (1988): *Loan Phonology and the Two Transfer Types in Language Contact*. Dordrecht: Foris Publications.
- DUBĚDA, T. (2016): Empirické mapování u cizích slov. *Slovo a slovesnost*, 77, 2, s. 123–142.
- DUBĚDA, T. — HAVLÍK, M. — JÍLKOVÁ, L. — ŠTĚPÁNOVÁ, V. (2014a): Loanwords and foreign proper names in Czech: a phonologist's view. In: J. EMONDS — M. JANEBOVÁ (eds.), *Language Use and Linguistic Structure: Proceedings of the Olomouc Linguistic Colloquium 2013*. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 313–321. [<http://olinco.upol.cz/assets/olinco-2013-proceedings.pdf?0.9171551227060623>]
- DUBĚDA, T. — HAVLÍK, M. — JÍLKOVÁ, L. — ŠTĚPÁNOVÁ, V. (2014b): Průzkum výslovnostního úzu u výpůjček a cizích vlastních jmen — metodologické otázky. *Jazykovědné aktuality*, 3–4, 2014, s. 125–141. [<http://www.jazykovednesdruzeni.cz/JA3414.pdf?0.9386141791474074>]
- HAVLÍK, M. — JÍLKOVÁ, L. — ŠTĚPÁNOVÁ, V. (2015): Management výslovnosti pravopisně neintegrovaného lexika v Českém rozhlase. *Slovo a slovesnost*, 76, 2, s. 107–128.
- CHROMÝ, J. (2014): Přístupy ke zkoumání jazykové variace a česká jazyková situace. *Naše řeč*, 97, s. 1–12.
- JÍLKOVÁ, L. (2016): K přízvukování ve zkratkách (na základě dokladů z korpusu DIALOG, výzkumu v České televizi a z Databáze výslovnostního úzu cizích slov). *Časopis pro moderní filologii*, 98, 1, s. 23–44.
- KUČERA, J. — ZEMAN, J. (1998): *Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině. Anglická osobní jména*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- LABOV, W. (1963): The social motivation of a sound change. *Word*, 19, s. 273–309.

- LABOV, W. (1966): *The Social Stratification of English in New York City*. Washington, DC: Center for Applied Linguistics.
- LABOV, W. (2006): *The Social Stratification of English in New York City*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo: Cambridge University Press, 2. vydání.
- MILROY, L. — GORDON, M. (2012): *Sociolingvistika: Metody a interpretace*. Praha: Karolinum.
- MILROY, J. — MILROY, L. (1998): Varieties and Variation. In: F. COULMAS (ed.), *The handbook of Sociolinguistics*. Malden, Oxford: Blackwell.
- NEKVAPIL, J. (2012): O interních a externích kontextech variační sociolingvistiky (doslov k českému vydání): In: L. MILROY — M. GORDON, *Sociolingvistika: Metody a interpretace*. Praha: Karolinum, s. 225–236.
- PÁLKOVÁ, Z. (1994): *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.
- REJZEK, J. (2015): *Český etymologický slovník*. Praha: Leda.
- SOUKUP, P — RABUŠIC, L. (2007): Několik poznámek k jedné obsesi českých sociálních věd — statistické významnosti. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 43, s. 379–395.
- ŠTĚPÁNOVÁ, V. (2015): Vokalická kvantita v přejatých slovech v češtině: Výsledky výzkumu výslovnostního úzu. *Naše řeč*, 98, s. 169–189.
- ŠTĚPÁNOVÁ, V. (v tisku): Kolísání znělosti souhlásek v přejatých slovech v češtině: Výsledky výzkumu výslovnostního úzu. *Naše řeč*.
- TAGLIAMONTE, S. A. (2006): *Analysing Sociolinguistic Variation*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo: Cambridge University Press.
- TAGLIAMONTE, S. A. (2012): *Variationist Sociolinguistics*. Chichester, Malden, Oxford: Wiley-Blackwell.

